

The Merchant of Venice

speelduur: 120 min.

jaar: 2006

filmkeuring: 12 jaar

regisseur: Michael Radfords

cast: Jeremy Irons, Al Pacino, Joseph Fiennes e.a.

aanvullende informatie:

Verfilming van Shakespeare's gelijknamige komedie uit 1597.

periode / tijdvak / eeuw:

vroegmoderne tijd; ontdekkers en hervormers; eind 16^e eeuw

plaats:

Italië, Venetië

thema's:

Shakespeare, antisemitisme, geldhandel, stadstaten, literatuurgeschiedenis

bruikbaarheid:

The Merchant of Venice is een letterlijke vertaling van toneelstuk naar film, wat goed te merken is aan de lang uitgesponnen scènes waarin het archaïsche taalgebruik je om de oren slaat. Niet echt een toegankelijke film dus: je moet wel over wat aangeboren belangstelling beschikken (Shakespeare, Italië, 16^e eeuw) wil je van deze film kunnen genieten. Voor de bovenbouw is deze film eventueel geschikt, mits er (korte) scènes uitgelicht worden en de keuze voor juist die scènes helder wordt toegelicht.

samenvatting:

In Shakespeare's omstreden komedie *De Koopman van Venetië* (1597) maken we kennis met de joodse geldhandelaar Shylock die drieduizend dukaten leent aan koopman Antonio. Shylock berekent geen rente, maar stelt een lugubere afspraak voor: als Antonio niet op tijd terugbetaalt, moet hij een pond van zijn vlees (lees: zijn hart) afstaan. Antonio gaat akkoord met deze deal omdat hij het geld hard nodig heeft voor de bruidsschat van zijn vriend Bassanio en er bovendien zeker van is dat hij Shylock zal kunnen terugbetalen. Dan slaat echter het noodlot toe...

De woekeraar Shylock voldoet precies aan het negatieve en stereotiepe beeld dat joden in de zestiende eeuw aankleeft: gierig, wreed en gewiekst (en in eerdere uitvoeringen van het stuk bovendien met gigantische haakneus en aartslelijk). Dit maakt het stuk bij voorbaat ronduit antisemitisch. De vraag is of we het Shakespeare ruim 400 jaar later kunnen aanrekenen dat hij een dergelijk stuk heeft geschreven. In het Victoriaanse Engeland en in de rest van het 16^e-eeuwse Europa was jodenhaat namelijk een wijdverbreid en algemeen geaccepteerd verschijnsel.¹

Bovendien is het nog maar de vraag of Shakespeare met *De Koopman van Venetië* wel werkelijk een antisemitisch standpunt inneemt. Weliswaar is Shylock een wreedaard, maar de auteur verzuimt niet uit te leggen waar deze wreedheid vandaan komt: de woekeraar wordt erdoor getergd dat hij en zijn volk zich als tweederangs burger door de stad moet bewegen en dat hij beschimpt en soms letterlijk bespuugd wordt door de burgers van Venetië.

Een tweede argument in deze is dat Shakespeare lijkt te willen benadrukken dat de koopman Antonio, als rasopportunist, geen haar beter is dan Shylock. Want hoewel

¹ Zo stelde Shakespeare's zeer gewaardeerde eeuwgenoot en kerkhervormer Maarten Luther voor om de joden te verdrijven, hun rijkdommen af te nemen, hun scholen, synagogen en geschriften te verbranden en hen in werkkampen onder te brengen (*Over de Joden en hun Leugens*, 1543).

Antonio de joodse woekerpraktijken als rechtschapen christen veracht, laat hij zich net zo makkelijk door een jood bedienen als hij even *short on cash* is.

historische context:

In de zestiende-eeuwse Italiaanse stadstaten en andere laatmiddeleeuwse handelssteden (bijv. Antwerpen), werden joden geweerd uit het openbare leven en bijvoorbeeld consequent buiten het gildewezen gehouden. In Venetië kenden de joden een avondklok en werden zij weggestopt in een getto buiten de stadsmuren.

In die tijd had juist een handelsstad als Venetië er belang bij dat er veel geld binnen de grenzen van de stadsmuren in omloop was. In de ogen van christelijke theologen waren geldschieters – lieden die geld uitleenden om er geld mee te verdienen – echter allemaal zondaars die zich schuldig maakten aan de doodzonde *usura* ofwel *woeker* (*usura* betekent letterlijk *rente* en van *woeker* is het scheldwoord *woekeraar* afgeleid). Aangezien het voor christenen dus niet geoorloofd was om 'geld met geld te kweken', stortten de joden zich op deze deels gedoogde, deels illegale *business*. Zo werd in de zestiende eeuw de geldhandel voor veel Venetiaanse joden een manier om het hoofd boven water te houden.

Met zijn bizarre voorstel aan Antonio lijkt Shylock (lees: Shakespeare) de spot te willen drijven met de dubbele christelijke moraal. Christenen mochten immers zelf geen geld uitlenen, maar wisten voor min of meer ongeoorloofde geldhandelingen wel de zo verfoeide joden te vinden.

Over deze dubbele christelijke moraal gesproken: in steden als Antwerpen, waar ook dringend behoefte was aan krediet, was het zelfs zo dat de joden, een volk dat zichzelf volgens de christelijke theologie toch al tot eeuwige verdoemenis veroordeeld had, tegen hoge betaling (dat dan weer wel!) toestemming werd verleend om deze vervloekte, maar onmisbare geldschieterij voor hun rekening te nemen.

afzonderlijk bruikbare scènes:

een suggestie:

1.) scène 1 (1:00 – 3:20): Inleiding 16^e-eeuws Venetië / Shylock wordt bespuugd op de Rialtobrug: Ook in het relatief wereldlijke en vrijzinnige Venetië van de 16^e eeuw is discriminatie van joden aan de orde van de dag. Op de *Rialtobrug* groet de joodse geldhandelaar Shylock de rijke koopman Antonio, die hem hierop in het gezicht spuugt.

2.) scène 3 (18:06 – 23:15): de bizarre deal wordt gesloten:

Shylock is bereid Antonio een hoeveelheid geld uit te lenen, maar niet alvorens hij zijn verontwaardiging laat blijken. (Shylock tegen Antonio: 'ú die mijn baard bespuugde... ú die mij trapte zoals je een straathond van de drempel schopt... Geld wilt u hebben! Wat zou ik u moeten zeggen?')

3.) scène 6 (48:23 – 52:25): Shylocks monoloog:

Als Shylock erachter komt dat zijn dochter er met een christelijke jongeman én een boel van zijn geld vandoor is, is de oude jood ontroostbaar ('O mijn dochter! O mijn geld!'). Hierop gaat hij verhaal halen bij twee rijke Venetianen die volgens hem op de hoogte waren van de stiekeme plannen van zijn dochter.

Deze scène bevat de bekendste acte van het toneelstuk: de monoloog van de verbitterde Shylock ('Hath not a jew eyes?'), waarmee de betrekkelijkheid van Shakespeare's antisemitisme aangetoond kan worden.

4.) scène 6 (52:25 – 56:30): Shylock zint op wraak:

Shylock projecteert al zijn woede over het vertrek van zijn dochter en de achterstelling van de joden op Antonio. Hij zint op wraak. Shylock hoort dat Antonio weldra failliet zal zijn omdat al zijn schepen schipbreuk hebben geleden. Dit betekent dat Antonio hem onmogelijk terug zal kunnen betalen. Middels een rechtszaak zal Shylock het afgesproken onderpand opeisen: een pond van Antonio's vlees, weg te snijden bij zijn hart.

5.) scène 9, 10 en 11 (80:20 – 105:20): het proces tegen Antonio:

Uiteindelijk delft Shylock het onderspit door een sluwe list, waarbij Bassanio's toekomstige vrouw (vermomd als jongeman) betrokken is. Vernedering is zijn deel.

Tijs van den Boogaard 2007